

A mód- és időalakok.

(Az ugor nyelvek összehasonlító alaktanához.)

Budenz József hagyatékából.

61. §.¹⁾ Modus és Tempus.²⁾

Az egyes ugor nyelvek az állítmányul szolgáló egyszerű (nem szerkesztett) igealakokon még az állítás milyenségének (módjának, modalitát der aussage, *φωχική διάθεσις*) is több kevesebb különbségét fejezik ki, — vagyis felmutatnak az egyszerűen állítón, indicativuson kívül még egyéb *igemód-alakokat* is. De ezen igemód-különbségek fölfogására és kifejezésére nézve az egyes ugor nyelvek csak részben egyezők egymással, a mi arra mutat, hogy a közös ugor alapnyelvben az állítás modalitásának feltüntetése épen csak megindult volt, s e tekintetben a részletes kifejlődés és megállapodás még csak az *urorság* egyes ágaiban, illetőleg egyes ugor nyelvekben történt. Azonban az is észrevehető, hogy egyik másik ugor nyelv már *vesztett* is megvolt módalakot (így pl. a *mordvin* az *n-es* alakot, mely pedig a finnben és cseremiszbén, sőt északi ugor nyelvben is megvan).

Megjegyezvén, hogy a szoros modus-érték meghatározására a módalakoknak csak *főmondatbeli* használata szolgálhat, az ugor nyelvekbeli módalakokat következő három *főérték* alá foglalhatjuk: ³⁾

¹⁾ A könyomatú íveken 68. §.

²⁾ Még kérdés melyik előbbvaló: modus-e v. tempus? [E részhez vö. Setälä: Zur Geschichte der Tempus- und Modusstambbildung in den finnisch-ugrischen Sprachen. Helsingfors 1886.]

³⁾ Törökben, mongolban speciálisabb fölfogás: hogy ott volt-e a beszélő; tapasztalati és állítólagos (más után mondja). Bálint NyK. XIII. 220.

- a) *Indicativus* (egyszerűen, valónak állító),
 b) *Potentialis* (föltételesen, lehetségesnek állító, pl. a finn *conc., cond.*),
 c) *Imperativus* (*optativus*, kívántnak, óhajtottnak kifejező).

A két utóbbi modusérték egyaránt ellentétben áll az *indicativussal*, s különben is egymással szorosan érintkezik. Így pl. néha a *potentialis* alak is fejez ki óhajtást (m. *enném* ich möchte essen), kivált alkalmas segédszók mellett (*bár* jönne, *vajha* jönne, *alhatnám*: ich möchte schlafen).

Bármilyen módú állítmányige különös (illetőleg mellékes) meghatározás nélkül a jelen időre vonatkozik (*praesens*, mely szorosan csak a beszéllőnek idejével azonos, ellentétben multtal és jövővel, — vagy határtalan, illetőleg ellentét nélkül való idő, melyben természetesen a szorosan vett jelen is bennefoglaltatik). Az állítmányigének bizonyos időre vonatkozását az ugor nyelvek csak az *indicativus*-módnál fejezik ki (t. i. egyszerű igealakokkal, nem szerkesztéssel vagy körülírással, pl. *jött legyen, jött volna*, finn *olkoon mennyt, lienee tullut*) — s itt is az amúgy is értett jelen idő ellenében csak a múlt idő nyert megkülönböztetett kifejezést (míg a jövő idő értelme benne-foglalva maradt a *praesens* alakban, vagy tüzetesen körülírással fejeztetik ki: *fog jönni, on tuleva*). Ezen *functio* (*tempus praeteritum*) kitételére alkalmazott alakok közt egy van, mely az ugor-ságnak mindkét ágában előfordúl (finn *meni*, lapp *manni*, magy. *mene*) s e szerint még az ugor alapnyelvből való. Ezenkívül egyes ugor nyelvekben nyilván későbbben alkalmazott külön alakok is vannak (pl. magy. *ment*, finn *mennyt*, lapp *mannam*), melyek, egyik másik múlt időalak mellett, bizonyosan azzal eredetileg nem is voltak teljesen egyértékűek (pl. *tuda, mene* mellett *tudott, ment*).

A *modus*-, illetőleg *modus tempus*-jelentéssel járó igealak, mely az alanyra mutató személyragokat elfogadván, állítmányigévé válik, az ugor nyelvekben részint külön képzőkkel készül, részint még a csupa igetővel egyező (jelesen többnyire ilyen az *indicativus*, másutt az *imperativus* alak, időre nézve az *indic. praesens*-alak). Az ugor *modus*- és *tempus*-tőket, a mennyiben az alanyval egyenletben állanak, *névszótészerűeknek*, az az *nomen agentis*-féléknek kell tekintenünk (pl. *tudunk* e h. *tudo-muk* =

tudó + mi = tudó(k) + mi); némely ugor indicativus-tők (mind praesens, mind praeteritumbeliek) csakugyan nomen verbale (nomen agentis)-képzésűeknek bizonyulnak (azaz pl. *tudo-nk* helyett *tudó-nk*-féle alakok fordulnak elő). Egyébként a modus és tempus kifejezésére használt képzések eredetét részben bizonyos *fogalomhatározó* (frequentativ—continuativ, momentán—perfectiv) ige-tőkép-zésekben találjuk meg.

62. §.*) Indicativus : praesens.

A) A csupa ige-tő mint indic. praesens-tő.

Finn: *anta-*: 1. *annan*, 2. *annat*, 3. *antaa* (e h. *andan*, *andat*, *andaa*) | *elä-*: 1. *elän*, 2. *elät* | *tule-*: 1. *tulen*, 2. *tulet* | *sano-*: 1. *sanon*, 2. *sanot* | *kuulu-*: 1. *kuulun*, 2. *kuulut* | *käänty-*: 1. *käännyn*, 2. *käännyt* (e h. *käändyn*, *käändyt*) | *lupaa-*: *lupaan* | *tu-*, *syö-*, *saa-*, *käy-*: *tuon*, *syön*, *saan*, *käyn*.

Lapp: lpS. *orro-*: 1. *orrob*, 2. *orroh*, pl. 2. *orrobete* | *lokke-*: *lokkab*, *lokkah*, plur. *lokkabete* | *ece*: *ecab*, *ecah*, *ecebete* || lpF. *lodno-*: 1. *lodnom*, 2. *lodnok*, 3. *lodno*, pl. 2. *lodnobättet* | *lokka-* (*loŋa-*): 1. *loŋam*, 2. *loŋak*, 3. *lokka*, pl. 2. *lokkabättet* | *boatte-* (*boada-*): *boadam*, *boadak*, *boatta*, *boattebättet* | *adde-*: *addam* stb. | *bagade-*: *bagadam*, *-dak*, *-da*, *bagadäppet*.

NB. *e*: a váltakozására nézve: *vuoste* (f. *vasta*): ill. *vuostai* (*vuostasam*); lpS. *kukke*: *kukken*, *kukket* — *kukkas* messzire *vuolge*- *abire*: *vuolgate*- *aufferre* stb.

Magyar: **a)** *mond*, (*mondo-*, *monda-*): *mondok*, *mondol*, *mondonk*, *mondunk* (**mondomuk*), *mondotok*, *mondanak* — *mond mond'(n)*, v. ö. ennek ellenében **a** praeteritum: *monda*); *veré-* (*veré-*): *verék*, *verél*, *verénk*, *verünk* — *ver*, *verték*, *vernek* stb.

b) frequentativ ige-tővel: *tész-*, *visz-*, *vész-*, *hisz-*, *isz-*, *lész-* (illetőleg *tészé*, *vészé*, *iszó*) stb. *tév-sz*, *viv-sz* stb. helyett; — *alusz-* (*alsz-*), *feküsz* (*feksz*), *nyugosz* (l. 3. §.).

vagy- e h. *valgy-* | *megy* (*mengy-*): *megyék*, *mengyék* || **van** *ménék* is (v. ö. *ménsz*, *ménték*, *ménnek*); l. 7. §. jegyz.

Osztják: frequ. (-l képzős) ige-tő (l. fent 4. §.): **oszt** B. *man-*: *manl*- *menni*: praes. 1. *manlem*, 2. *manlen*, 3. *manl*

*) A könyomatú íveken 69. §.

(= osztS. *menlem, menlen, menl*, T. 1. *menlenx* = oszt. T. 1. *mendam*, 2. *mendan*, 3. *ment*, T. 1. *menden*).

A zürj-votj., cser. nyelvek csak részben használnak csupa igetőt (l. alább); a mordvin még segédigével is él.

B.) *Nomen verbale* (nom. agentis) mint ind. praesens-tő.

Vogul: *ol-* lenni (*val-, vol-*), vogB. pr. 1. *olēm*, 2. *olēn*, 3. *oli*; Dual. 1. *olimen*; T. *olen*, 2. *oleēn*, 3. *olēt* = vogK. 1. *olem*, 2. *olen*, 3. *oli*; T. 1. *olov*, 2. *oline*, 3. *olat*.

vogK. <e, a-val: 1. *menem, menam*; 2. *menen, menan*; 3. (csak) *meni*.

meg *g, v*-vel; pl. *var-*: 1. *vargam*, 2. *vargan*, 3. *vari*
onč-, oš-: 1. *ošgem*, 2. *ošgen*, 3. *onči*.

jej- jönni (származékai: part. *jejm, jejne*
frequ. *jejent-*, mom. *jejmt-*)

1. *jejevem*, 2. *jejeven*, 3. *jejv* T. *jejgem*, 2. *jejgen*, 3. *jejg*

Szintígy: *te-* enni: *tegem* | *mi-* adni: *migem* | *vi-* venni: *vigem*.

NB. vogL. (Ahlquist szerint) *pil-* félni: 1. *pilem*, 2. *pilen*, 3. *pili*; D. 1. *pilimä*, T. *pilivä*, 2. *pilinä*, 3. *pilet*. V. ö. a vogulban <i képzős nom. ag., 30. §.

Zürj. Votják: <a, o képzős tő (l. fent 29. §.):

Zürj. egy. 1. *kera*, 2. *keran*, 3. *keras*

T. *keram kerannid* (P. *kerat*) *kerasni* (P. *kerasö*)

Votj.: egy. 1. *karo*, 2. *karod*, 3. *karoz*

T. *karomi karodi karozi*

E mellett még A.-hoz tartozó 3. sz. zürj. *kerö*, votj. *karä* (59. §.)

Cseremisiz: <e és <a tő; meg részint csupa igető (A. szerint):

igető *pokto*:

pr. egy. 1. *poktem*

2. *pokted*

3. *pokta*

T. 1. *poktena*

2. *pokteda*

3. *poktad*

igető *tolo*:

pr. egy. 1. *tolam*

2. *tolad*

3. *toleš* (*ulo*)

T. 1. *tolona*

2. *toloda*

3. *tolod*

NB. <a-ra nézve l. a 29. §. végét, — <e-ben meg az ugor -j, nom. ag. képzés ismerhető föl.

Mordvin: praes. 3. szem.-alak a -j (<i, i) nom. agentis:

igető M. *kulī-*, E. *kulo-*: pr. 3. M. *kulī*, E. *kulī*

(Több. *kuliht*, E. *kulit*)

pele- *pele-*: *pele* *pele*

(Több. *peliht*, E. *pelit*, *pelt*)

rama- *rama-*: *ramaj* *rami*

(Több. *ramajht*, E. *ramit*)

NB. Az 1. 2. személyű alakok segédigével (1. *an*, 2. *at*, T. 1. *ama*, *anok* 2. *ada*, *ado*); pl.

pr. 1. *kulan*, 2. *kulat*, T. *kulitama*, *kuldanok* 2. *kulitada*, *kuldado*, s itt alapul jóformán a csupa ige tő szolgál, melyhez mint nom. agentis értékű alakhoz, többes-képző is járul *kulit-*, *kuld-*. (Lásd: Mordvin nyelvtan 28. §.)

63. §.*) Indicativus: praeteritum.

A) -j (<i, i) képzős praeteritum-tő; eredetileg azonos a -j-féle (30. §.) nomen agentis képzéssel, tekintve hogy amúgy is múlt időre vonatkozás (illetőleg nom. acti-féle érték) fejlődik ki a nom. agentisen: észet *minev* (f. *meneva*) «vorig, vergangen»; finn *kuolia* «mortuus» (*lyön kuoliaksi*), észet. *kölja* «leiche, halott», cser. *kološo, kolokšo* «halott»; cser. *orše* «veszett» (*pi kutya*).

Finn. Igető: *anta-*, *elä-*, *tule-*, *ole-*, *sano-*, *kuulu-*:

praet. tő: *antoi*, *eli*, *tuli*, *oli*, *sanoi*, *kuului*

(ragozva 1. *annoin*, *elin*, 2. *annoit*, *elit*, 3. *antoi*, *eli*, stb.)

igető: *lupaa-*, *kokoa-*, *lisää-* (e h. *lupata-*, *kokota-*, *lisätä-*):

praet. tő: *lupasi*, *kokosi*, *lisäsi* (e h. *lupati* stb.) — L. Finn nyelvt. 22. §.

Ez ilyen -si végű praet. képzést az észet nyelv kiterjesztette olyan tökre is, melyek végén lappangó *t* (*d*) nincsen, pl. *luge-től*: *lugesin*, *pidä-*: *pidasin*, *omble-*: *omblesin*; ellenben még csakis *i*-vel pl. *näge-*: *nägi*, *jö-*: *joi*, *tule-*: *tuli*, *peze-*: *pezi*, *sä-*: *sai*.

Mordvin.

Tő	<i>kulī-</i> , E. <i>kulo-</i> :	<i>pele-</i> :		<i>rama-</i> :	
pr. 1.	<i>kulīn</i>	<i>kulīn</i>	<i>pelin</i> ,	E. <i>pelin</i>	<i>ramain</i> E. <i>ramin</i>
	2. <i>kulit</i>	<i>kulit</i>	<i>pelit</i>	<i>pelit</i>	<i>ramat</i> <i>ramit</i>
T. 1.	<i>kulimä</i>	<i>kulīnek</i>	<i>pelimä</i>	<i>pelinek</i>	<i>ramamä</i> <i>raminek</i>
	2. <i>kulidä</i>	<i>kulide</i>	<i>pelidä</i>	<i>pelide</i>	<i>ramadä</i> <i>ramide</i>

*) A k. íveken 70. §.

NB. A 3. szem. egy külön alakú nom. verbale (n. ag., n. acti)-val egyező: *kules* (E. *kulož, kuloš*), *pels* (E. *pelež, peleš, pelš*) s így össze nem zavarható a praes. 3. szem. alakkal (*kuli, peli*).

Cseremisiz. Azon igetők, melyektől praes. 1. szem. <am végű, pl. *tolo-* (*tol-*) praet.: 1. *tolom*, 2. *toloč (-eč)*, 3. *tolo*, T. 1. *tolna*, *tolda, toleve*; — *ulo-* (*ulam* vagyok): *elem, ele, elna, eleve*.

NB. Egyéb igéktől van *š*-es praeteritum (*pokto-*, praes. *poktem*: praet. 1. *poktošom*), de a több. 3. szem. az előbbiekkal egyezőleg alakul (*poktëve*).

Zürj.-votják.

Zürj. ker- (<i>ker-</i>) igető:	votj. kar- (<i>kar-</i>):
1. <i>keri</i> , 2. <i>kerin</i> , 3. <i>keris</i>	1. <i>kari</i> , 2. <i>karid</i> , 3. <i>kariz</i>
<i>kerim kerinnid kerisni</i>	<i>karimi karidi karizi</i>

Lapp. a) Lp. F. igető *lokka-* (praes. 1. *lojam*):

praet.: egy. 1. <i>lokkim</i> , 2. <i>lokkik</i> , 3. <i>lojai</i>
D. <i>lojaime lojaide lojaiga</i>
T. <i>lojaimek lojaidek lokke</i> .

Igető *bagade-* (*bagadam*): praet. *bagadim, bagadi* stb.

lodno-: *lodnum, lonoi, lonoimek* stb.

b) Lp. S. igető: *ece-* (praes. 1. *ecab*):

prt. egy. 1. <i>ecib</i> , 2. <i>ecih</i> , 3. <i>eci</i>	orro-: 3. <i>orroi</i>
D. <i>ecimen eciten ecika(n)</i>	<i>valde-</i> : <i>valdi, völdi</i>
T. <i>ecime ecite ecin</i>	<i>vuolge-</i> : <i>vuolgi, vuelgi</i> .

Igető; *tobbele-*: *tobbeli, tobbelëikan, tobbelijen*.

Magyar. <á-, é-, a' | <é-, e'. Igető *mondo-* (*monda-*), *vere-*:

1. <i>mondék</i>	<i>verék</i> (e h. <i>mondajk, verejk</i>)	de <i>mondo-k</i>	<i>verék</i>
2. <i>mondál</i>	<i>verél</i> (e h. <i>mondajol, verejöl</i>)	<i>mondo-l</i>	stb.
3. <i>monda</i>	<i>vere</i> (e h. <i>mondajš, verejž</i>)	<i>mond</i>	
T. 1. <i>mondánk</i>	<i>verénk</i>	stb.	<i>mondonk</i>
2. <i>mondátok</i>	<i>verétek</i>		stb.
3. <i>mondának</i>	<i>verének</i>		
1. <i>-kodám</i> ,	ellenben:	<i>-kodom</i>	
2. <i>-kodál</i>		<i>-kodom</i>	
3. <i>-kodék (-kodojš-jk)</i>		<i>-kodik (kodo-jok)</i> .	

B). Egyéb nomen verbale (n. ag., n. acti) mint ind. praet.-tő (t. i. olyan, mely személyragokat elfogad, szerkesztő segédige nélkül).

Cseremisiz. Rendes nom. agentis-alak *-šo, še* (*-kšo, kše*-ből 30. §.: *kološo, kolokšo* «halott»); az <em præs.-vel járó igéknek általában *-šo, -še*-féle praeteritumuk van (kiv. több. 3. szem <ére).

Igető *pokto-* (præs. 1 *poktem*): *mi-* (*miem*):
 præt. 1. *poktošom* T. *poktošna* *mišem, mišna*
 2. *poktošeč* *poktošta* *mišet, mišta*
 3. *poktoš* (*poktéve*) *miš* (*miéve*).

NB. Más természetű az észtt *s*-es praeteritum, l. fent A) alatt.

Mordvin. Præt. 3. szem. *-ś* (*s*), *ź*, több. *-št* (*st*) = mordE. *-ž* nom. praeteriti, mely jóformán = cser. *-šo* (*-kšo*)*); — pl. *kulikulo*-tól: prt. 3. *kulis*, E. *kuloš, kulož* «meghalt» (*kulož* amúgy «halott mortuus»); többes 3. *kulist*, E. *kulošt*; — *pele*-tól: *pels*, E. *peleš, pelež* «félt», T. *pelst, pelešt*.

C) Közvető igetőképzéssel (mely jóformán eredetileg momentán értékű) alakult praet.-tő:

Vogul, és pedig vogL. (Ahlquist szerint) *kol*-tól:

præt. 1. *kolsim*, 2. *kolsin*, 3. *kols pil*-tól: *pilsim, pilsin, pils*
 D. *kolsam kolsan kolsii* *pilsäm pilsän pilsii*
 T. *kolsan kolsan kolst* *pilsän pilsän pilst*

vogB. (*ol-*)

vogK.

Egy. 1. *olsem*, 2. *olsen*, 3. *ols* E. 1. *olsem*, 2. *olsen*, 3. *ols, oles*
 D. *olsämen olsän olsi* T. *olsov olsan olset*
 T. *olsu olsen olset*

Osztják B. *man-* menni-től: *vog*-tól:

1. *mansem*, 2. *mansen*, 3. *mans* *vogsem, vogsen, vogis*
 T. *mansu manseta manset* *vogsu vogseta vogset*.

V. ö. *-s*-féle momentán igetőképzést 14. §.

D) Összevont szerkesztett praeteritum:

Cseremisiz. (Cser. M.)

1. *poktenam*, 2. *poktenat* 3. *pokten*
 T. *poktenna poktenda poktenet*

*) [Itt Budenz az ívek 38. §-a f) pontjára utalt, hol a mord. *-ž*-képzős 'nomen praeteriti' volt röviden tárgyalva. De a kidolgozott Alaktan megfelelő helyén már más nézete van, l. 34. §. 4.]

CserS. 1. poktenam, 2. poktenad, 3. pokten

T. pokten-ulona, pokten-uloda pokten-ulod.

CserS. 1. tolnam, tolonam, 2. tolnad, tolonad, 3. tolon.

T. tolon-ulna, tolon-uloda, tolon-ulod

NB. Plusquamprf. tolon-elem, eleč, ele

T. elna, elda, eleve

NB. Cser. M. (a Bibliában) még eléfordúl: *lüdenlam* (az az: *lüden-ulam*) e h. *lüdenam*.

Magyar. A *-t* (*tt*)-féle praeteritumnak (*mentem, mondottam*) kétség nélkül alapul szolgál a *-t* (*-tt*) képzős nom. verbale (n. acti, n. praeteriti, *ment, mondott* 34. §.), mely egyszersmind ragtalan egy. 3. szem. alak; hogy a többi alakok nem csupán személyragok hozzájárulásával készültek, sejtethető a 2. szem. <*ál, él* (s nem <*ol, él, öl*) után; tekintetbe jön az állandó *a, e* (azaz *ä*) vocalis is (*mondottam, mondottatok, mondottanak; vertem* stb.). Ezen alaki sajátosságok pedig magyarázhatók egy segédige fölvételével, mely úgy jutott lappangásba mint a cser. *tolonam*-ban az *ul-«esse»* ige (e h. *tolon-ulam*). Segédigéül állhatott a *valék, valál, vala-hoz* tartozó praesens, még a *val-* (nem a továbbképzett *vagy-* azaz *valgy-*) tőtől: **valom, valol, valunk, váltok, valnak*. E szerint pl. *mondottál* ebből *mondott-valol*; — *mondottam, legközelebb e h. mondottám* ebből: *mondott-valom*.

NB. «Esse» igével szerkesztett praeteritum divatos még a *fin n ben* (*olen antanut, olet a., on a.* stb. Nyelvt. §. 31.); a *lappan*: *läm addam, läk a., lä addam* stb.

64. §.¹⁾ Potentialis.

A) *-n* alapképzővel.

Magyar: *-na', -ne'*, illetőleg *-ná., -né-* képzős potentialis-tő; vége (<*á, é*) egészen az ind. praeteritum képzéssel egyező, a mi arra mutat, hogy az *-n*-es alapalak eredetileg fogalomhatározólag képzett ige tő. Találkozik is a fogalomhatározó ige képzések közt egy *-n* (illetőleg *-m*)-vel való képzés, melynek értéke (momentán cselekvés) a potentialis-fele módérték indicálására czélszerűen felhasználható volt.²⁾

¹⁾ A k. íveken 71. §.

²⁾ De korán külön kellett válnia [a mom. *-m*-től], mert a vo-

pl. *adnék, ádnál, adna; adnánk, adnátok, adnának.*

vernék, vernél, verne; vernénk, vernétek, vernének.

1. *fáznám* 3. *fáznék (fáznaik);* 1. *enném* 3. *ennék (enneik, -nejék)*

S itt pl. az *adnék* alak (mely mellett még *adnák* is fordul elé) = **adnajk* v. *adnojik*, épen úgy m. *adék* = **adajk, adojk.*

Finn: *-ne* képzős potentialis (úgynev. «concessivus», l. Finn nyelvt. 27. §.):

Igető <i>anta-</i> : conc.	1. <i>antanen,</i>	2. <i>antanet,</i>	3. <i>antanee</i>
	T. <i>antanemme</i>	<i>antanette</i>	<i>antanevat</i>
<i>elä-</i> :	<i>elänen,</i>	<i>elänet,</i>	<i>elänee</i>
	<i>elänemme,</i>	<i>elänette,</i>	<i>elänevät.</i>

Ragozása tehát olyan mint valamely *e*-végű igitőnek ind. praesense (pl. *tulen, menen* stb.); *e* pedig a finnben elég közönséges tövég-vocalis, s ezért a *-ne* potentialis töben jóformán csakis az *-n* képzős m o m e n t á n igitőt kell fölismernünk¹⁾ (a milyen pl. *pakene* «elfutni» azon *pake*- mellett, melytől *pako* «fuga»). Megjegyzendő hogy az észti nyelv, kivált a régibb keltű népköltészetben (Kalevi poeg) még sokszor él *-ne* képzős igitővel (észrevehető érték-külömbőség nélkül).²⁾

Cseremisiz: *-ne* (állandó *e*-vel, a mi a cser. nyelv speciális hangtana szerint, régibb *-n_aj*-ra mutat), potentialis: ragozva, pl. *tolo-* (*tol-*)-tőtől; 1. *tolnem,* 2. *tolned,* 3. *tolneže;* T. 1. *tolnena,* 2. *tolneda,* 3. *tolnešt;* — *pokto*-tól: *poktenem* stb.

Jelentésére nézve: pl. *kõ olaš kajneže* ki akar a városba menni (ki menne)? *kolneže, kuze tudo mura hallaná* (szeretné hallani), hogy énekel ő; *menan coderaške tolgečen, puštnem tudom* ha a mi erdőkbe jönne, megölném őt.

Vogul. V o g L. (Ahlquist): *-nē, -ni* képzős potentialis (conditionalis), pl. *kol-* halni-tól:

	1. <i>kolnem,</i>	2. <i>kolnēn,</i>	3. <i>kolni</i>
Dual.	<i>kolnima</i>	<i>kolnina</i>	<i>kolnii</i>
Több.	<i>kolniva</i>	<i>kolnina</i>	<i>kolnēt</i>

gulban itt *-n* van, holott különben *-m* [l. 10. §. — Későbbi megjegyzés].

¹⁾ De vö. cser. [Kés. bej.].

²⁾ Maradványa-e a módusnak?

Szintígy vogK. 3. *χ. ultni* maradna, *mini adna*; tb. 1. *olnov* volnánk, 3. *joχnat* jönnének (vö. ind. præs.).

vogB. -nu, pl. ol-: 1. *olnum* 2. *olnūn* 3. *olnu*
 D. *olnuemen* *olnuen* *olnui*
 T. *olnuu* *olnuen* *olnut (-nuet)*.

NB. vogK.-ban ugyanezen *n*-es tötöl passivum: *pertnove* eladatnék, *urnnove* osztatnék (Máté 26, 9. *tā vaj jāni tinel ele pertnove, os tom oχce jormitne urnnove* = *ибо можно было продать это муро . . . и раздать нищимъ*).

NB. vogL. K. -*nē*, -*ni* = vogB. -*nū* megelőző -*n_sj_s*, -*n_sv_s* = ered. *n_sg_s* alakra mutat. | vö. a vogul ind. præsensben < *ē*, *i* és -*g*.

Osztják. osztS. (Castrén) -*ña* potentialis (Castr. conjunctivus), pl. *men-*, *pan-*tól:

1. *menñam* 2. *menñan* 3. *menñat* 1. *panñam*
 D. *menñamen* *menñin* *menñin* stb.
 T. *menñauχ* *menñin* *menñil*

B) -ks (-s) alapképzővel:

Finn. -*isi* (= észts -*ksi*) potentialis (conditionalis), pl. *anta-*, *elä-*, *sano-*, *ole-*tól: *antaisi*, *eläisi*, *sanoisi*, *olisi* («adna, élne, mondana, volna»); *olisi* a vótban még *oleisi*, az észtsben pedig *oleksi*; ragozva:

1. *olisin*, 2. *olisit*, 3. *olisi*
olisimme *olisitte* *olisivat*
 észts. *oleksin* *oleksid* *oleks*
oleksime *oleksite* *oleksivat* v. -*ksid*

Szintígy pl. észts *andaksin* = finn *antaisin*

NB. a tövégi *i* az ind. präteritumbeli *i*-vel egyező (3. *olisi* s nem *olisii*, mint az ind. præs. ragozása szerint volna); a -*ks* (-*js*) alaprészen eredetileg momentán értékű igeképzőt ismerhetünk föl, ugyanazt, a mely a vogulban a präteritum kifejezésére szolgált (63, §. C.); lásd 14. §.

Lapp. 1. lpF. -*ši* (-*fői*, -*kői*) potentialis (Friis: optativus), pl. *lokka-* (*loja-*)-tól:

1. *lojašim*, 2. *lojašik*, 3. *lojaši*
 D. *lojašeime* *lojašeide* *lojašeiga*
 T. *lojašeimek* *lojašeidek* *lojašegje*

adde-től: 1. *addašim* (= f. *antaisin*) dial. *bagatučum*,
bagade-től: 1. *bagadičim*, 2. *-fčik*, 3. *-fči* *bagadukšum*,
T. *bagadičimek*, *-fčidek*, *-fči* T. *bagadučimek*.
lā-től: *lifčim*, *lifčik*, *lifči* stb.

Jelentésre nézve: *cālkašim*, *jos dieđašim* mondanám, ha tudnám | *addašik dal munji andagassi* (vajha) most nekem megbo csátanál.

NB. Ez tehát *-š* (*fč*, *kš*) képzős igető, ind. præt.-féle ragozással (*-imek*, *-idek* s nem 1. *-p*, 2. *-ppet*).

2. 1 p F. *-č* potentialis (Friis: conjunctivus), ind. præsens-féle ragozással: *lā-től*:

1. *lojačam* 2. *lojačak* 3. *lojača* *lāžam* *lāžak* *lāžša*
D. *lojačädne* *lojačäppe* *lojačäva* *ležše* *lāžšabätte* *lāžšaba*
T. *lojačäp* *lojačäppet* *lojačäk* *lāžšap* *lāžšabättet* *ležšek*.

Jelentésre nézve: *majd dal dagačep* was werden wir nun wol tun? | *go gulačak majdege ikko*, *da ik galga suorganet* ha éjjel vmit hallanál (találnál hallani), nem kell megjedni | *mon čuovum du*, *gosa ikkenes manacäk* követlek, akárhova is mégy v. mennél (wohin du immer gehen magst).

65. §.*) Imperativus (optativus).

A) Csupa igető, oly ugor nyelvekben, melyekben ez nem szerepel mint ind. præsens-tő:

Cseremisiz. Igető *tolo-* (*tol-*):

imp. 2. *tol*, 3. *tolžo* *pokto-*: imp. 2. *pokto* 3. *poktožo*
Tb. *tolda* *tološt* Tb. (*pokteza*) *poktošt*.

NB. Különös *pokteza* s nem (*tolda* szerint) *poktoda*. Talán egy a cseremisizben is megvolt *ks*-féle potentialisnak a nyoma ez (64. §. B.), olyformán, hogy *pokteza* hajdani *poktojsda*-ból.

NB. A tagadó (tiltó) igén az imp. 2. (egy sz.) alakban is van személyrag: *it*, vö. több. 2. *ida*.

Mordvin. (L. Mordv. Nytan, 28. §. 3). NB. egyes sz. 2. szem. *t* és *k* személyragok. Igetők: *soda-*, *kuli-*, *pele-*, E. *vano-*:

*) A k. íveken 72. §.

mordM.

- imp. 2. *sodak kulik pelht* 2. *sodak vanok pelt*
 3. *sodaza kuliza peleza* 3. *sodazo vanozo peleze*
 T. 2. *sodada kulida peleda* T. 2. *sodado vanodo peleda*
 3. *sodast kulist pelest* 3. *sodast vanost pelest.*

mordE.

NB. mordE. a tiltó ige egy. 2. ragtalan: *ila* (több. *ilado*), de mordM. *tat* (több. *tada*).

NB. a *-za* (*-zo*, *-ze*) ragos 3. személy mint új imperativustó 1. személyalak képzésére (*sodazan*, *pelezan*) l. Mordv. Nyelvtan 77—78. ll.

Zürjén-Votják. Z ü r j. Imp. 2. *ker*, több. 2. *kerö* (zürjP. *kerö*, *keröte*). V o t j. imp. 2. *šot*, több. 2. *šotä*.

NB. A 3. szem. = ind. præs., segédszóval: zürj. *med keras*, T. *med kerasni*; votj. *med šotoz*, T. *med šotozi*.

Vogul. V o g B. imp. 2. *oln* légy | ellenben: *olën* vagy | NB. *vos oli* legyen, *vos anši* birjon.

V o g K. 2. *olen* légy, T. *olan* legyetek || *oline* vagytok.

NB. vogK. imp. 3. *fejnte* váljék, *jozte* jöjjön, *maje* adjon (több. *majet*) — ellenben ind. *fejmti*, *jozti*, *mig* (több. *miget*). Itt *aligha* módképző nem lappang (lásd B. alatt az *osztjákot*).

B) -g, s ebből elváltozott -j képzővel:

Finn. I. imper. *anta-*:

2. *anna'* (= *anta-k*, *anta'*)

3. *antakaan* (*-kahan*) (**andagahan*)

Tb. 1. *antakaamme* (*-kahamme*)

2. *antakaatte* (*-kahatte*)

3. *antakaat* (*-kahat*)

II. imp. 2. *anta'os*

rupea-tól:

3. *antakoon* (*-kohon*)

2. *ruvethos*, 3. *ruvetkoon* stb.

Tb. 1. *antakoomme*

elä-: 3. *eläköön*

2. *antakootte*

mene-: 3. *menköön*

3. *antakoot*

ole-: 3. *olkoon* stb.

NB. az ész t-ben, pl. *vala-*: imp. 2. *vala*, 3. *valagu* (= f. *valakoon*); Több. 1. *valagem*, 2. *valage*, 3. *valagu* (= f. *valakoot*), *elagu* = *eläköön* és *eläkööt*.

NB. A finnben az imp. képző: a) -g': 2. *anna'* e h. *anda* + *k*, *anda-g*;

b) *-gaha, -gähä — -goho, -göhö — anta'os, ruvetkos szerint = -gasa, -gäsä, -goso, -gösö.*

Lapp. lpF.

lä- 2. läre 3. lekkus T. 1. läkkop 2. läkket, 3. lekkusek
boatte-: boade bottus boattop boattet bottusek
oajdne-: oajne oajdnus oajdnop oajdnet oajdnusek
bagade-: bagad bagadekkus bagadäkkop bagadäkket bagadekkusek
 lpS. *lē: 3. lēkus, lēkes | ece-: 2. ece, ecoh, 3. ecos, eces; Tb. 1. ecob, 2. ecote, ecet, 3. ecose.*

Magyar. 1. adjak 2. adjál, adj 3. adjon verjek

tb. adjunk adjatok adjanak stb.

Vigyek stb. (viv-jek); — NB. fusson (ellenben futja), tanítson (— tanítja).

NB. Kétféle imp. képző: -ja (jo), -je (jé) és -jā, -jē || V. ö. finn -gaha.

Osztják. osztS. men-: 2. mene 3. menex, menegat

D. meniten menigenat

T. menitez menidat

osztIrt. 2. mena 3. menag (menañ), menagat

D. menaden menagen

T. menada menat menaget.

OsztB. puñla maná «félre (el) menj»; Tb. manat, manati «menjete».

NB. osztS. meni-tez és magy. menje-tek.

BUDENZ J.

Olasz szavainkhoz. Czibere jus acetosum MA. böjti leves Tsz.: cibreo ragout.

*Czipellő: zoppello hoher schuh für einen hinkenden (zoppo hinkend, lahm, krumm; vö. zampa, ciampa < csámpás). Czipellő magánhangzó-illeszkedéssel könnyen válhatott a zoppello-ból, de Ducangeből azt látjuk, hogy zepellus, zipellus alak is létezett. Alkalmasint ebből a latinositott formából lett a régi m. czipellős, czipellés (az utóbbiban -és már népetimológiával). Az s nélkül nem is mutathatjuk ki a XVIII. sz. előtt. — Czipők alakot is fölvesz Szarvas, de ez a NySz. idézeteiből nem tűnik ki világosan; mert a czipőkös forma így olvasandó: czipőkös, mint a Faludinál előkerülő czipőkője alak bizonyítja. Ez a czipőkő a -kő képzőt alkalmasint a rokon jelentésű czókó hatása alatt vette föl (illetőleg czipőkő=czipellő+czókó). A czipő, czipe alak, melyet először Gvadányinál találunk, alkalmasint *czipél-ből s ez egyenesen egy olasz *zipell alakból lett (vö. a comoi sciupel sciupej, zipei formákat Nyr. XVI. 404. — s másfelől a szerb cipela-t uo.).*

SIMONYI ZSIGMOND.